

کلیات حقوق جزا

مؤلفان:

دکتر محمد رضا الهی منش
عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران شمال

محسن مرادی اوجقاز
دانشجوی دکتری تخصصی حقوق کیفری
و نرم شاسی دانشگاه علامه طباطبائی
تخصصی دادگستری و مدرس دانشگاه

مجمع علمی و فرهنگی مجد

سرشناسه : الهی منش، محمدرضا،

عنوان قراردادی : ایران. قوانین و احکام

Iran. Laws, etc

عنوان و نام پدیدآور : کلیات حقوق جزا/ مؤلفان محمدرضا الهی منش، محسن مرادی اوجقاز.

مشخصات نشر : تهران: مجد، ۱۳۹۷.

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۹۰۰-۶

وضعیت فهرست نویسی : فیبا

موضوع : حقوق جزا -- ایران

Criminal law -- Iran : موضوع

ثبته افزوده : مرادی، محسن،

رده بندی کنگره : ۱۳۹۷ ک ۸ ۷۶ الف / ۳۸۰۰ KMH

رده بندی دیویی : ۳۴۵/۵۵

شماره کتابشناسی : ۵۱۳۲۰۰۴

هرگونه تکثیر کامل یا قسمی از این کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است. موارد تخلف به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

نیت حقوق جزا

مؤلفان: دکتر محمدرضا الهی منش / محسن مرادی اوجقاز

نشر مجد

چاپ اول : ۱۳۹۷ تعداد : ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصراً «مجد» است.

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۹۰۰-۶

SBN: 978-600-193-900-6

دفتر مرکزی مجد:

تهران، میدان انقلاب، تقاطع خیابان منیری جاوید و شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۱۲۰۷۸ - ۶۹۶۳۳۸۶

فروشگاه مرکزی: تقاطع خیابان منیری جاوید و شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۹

تلفن: ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdlaw.com

E-mail: info@majdlaw.com

کانال رسمی انتشارات مجد در تلگرام: @majdlaw

فهرست مطالب

۹	پیش گفتار
۱۳	فصل اول: محتوا و موضوع حقوق جزا
۱۵	مبحث اول: تعریف حقوق جزا/کیفری
۱۸	مبحث دوم: موضوع حقوق جزا
۱۹	گفتار اول: بزه (جرم)
۲۱	گفتار دوم: بزه دیده
۲۲	گفتار سوم: بزه‌کار (مجرم)
۲۲	گفتار چهارم: مجازات و اقدامات تامینی و تربیتی
۲۵	مبحث سوم: تقسیمات حقوق جزا
۲۶	گفتار اول: حقوق داخلی یا ملی
۲۶	بند اول: حقوق عمومی
۲۷	بند دوم: حقوق جزای اختصاصی
۲۸	بند سوم: آیین دادرسی کیفری
۲۹	گفتار دوم: حقوق جزای بین‌المللی
۳۰	مبحث چهارم: واکنش دولت در مقابل بزه‌کار
۳۵	گفتار اول: جرم‌انگاری
۳۸	گفتار دوم: کیفرگذاری
۴۰	بند اول: اصل قانون‌مندی
۴۲	بند دوم: اصل حداقل بودن
۴۳	بند سوم: اصل تساوی و انسانی بودن
۴۴	بند چهارم: اصل تناسب
۴۷	فصل دوم: جایگاه و اهمیت حقوق جزا و پیوند آن با سایر رشته‌ها
۴۹	مبحث اول: جایگاه و اهمیت حقوق کیفری
۴۹	گفتار اول: استقلال حقوق جزا
۵۱	گفتار دوم: اوصاف و ویژگی‌های حقوق جزا
۵۱	بند اول: الزامی بودن
۵۲	بند دوم: داشتن ضمانت اجرای خاص
۵۲	بند سوم: سرزمینی و شخصی بودن
۵۳	گفتار سوم: انحصاری بودن

۵۳	گفتار چهارم: اهداف حقوق جزا
۵۴	بند اول: سزادهی
۵۶	بند دوم: ارباب (بازدارندگی)
۵۸	بند سوم: اصلاح (بازپروری) مجرم
۶۰	مبحث دوم: پیوند و ارتباط حقوق جزا با سایر رشته‌ها
۶۰	گفتار اول: ارتباط حقوق جزا با حقوق اساسی
۶۱	گفتار دوم: ارتباط حقوق جزا با حقوق اداری
۶۱	گفتار سوم: ارتباط حقوق جزا با حقوق مدنی
۶۲	گفتار چهارم: ارتباط حقوق جزا با حقوق تجارت
۶۳	گفتار پنجم: ارتباط حقوق جزا با حقوق کار
۶۴	گفتار ششم: ارتباط حقوق جزا با حقوق بین‌الملل
۶۵	گفتار هفت: ارتباط حقوق جزا با جرم‌شناسی
۶۸	گفتار هشتم: ارتباط حقوق جزا با پلیس علمی (جرم‌یابی)
۶۹	گفتار نهم: ارتباط حقوق جزا با اخلاق
۷۲	گفتار دهم: ارتباط حقوق جزا با پزشکی قانونی
۷۳	گفتار یازدهم: ارتباط حقوق جزا با آمار شناسی
۷۵	گفتار دوازدهم: ارتباط حقوق جزا با سیاست جنسی
۷۸	گفتار سیزدهم: ارتباط حقوق جزا با روان‌شناسی
۷۹	فصل سوم: منابع حقوق جزا
۸۱	مبحث اول: منابع اصلی و الزامی حقوق جزا
۸۲	گفتار اول: قانون
۸۶	گفتار دوم: مصوبات قوه مجریه
۸۷	گفتار سوم: معاهدات بین‌المللی
۸۸	گفتار چهارم: آراء هیات عمومی دیوان عالی کشور
۹۰	گفتار پنجم: منابع و فتاوی معتبر اسلامی
۹۴	مبحث دوم: منابع فرعی یا ارشادی حقوق جزا
۹۴	گفتار اول: عرف و عادت
۹۶	گفتار دوم: نظرات علمای حقوق (دکترین)
۹۷	گفتار سوم: رویه قضایی به معنای عام
۹۹	فصل چهارم: پدیده مجرمانه و واکنش اجتماعی علیه آن
۱۰۲	مبحث اول: انواع واکنش اجتماعی
۱۰۳	گفتار اول: مجازات‌های اصلی

۱۰۵.....	گفتار دوم: مجازات‌های غیر اصلی
۱۰۶.....	مبحث دوم: تحولات ناظر بر واکنش اجتماعی
۱۰۸.....	گفتار اول: دوران قبل از عصر روشنگری
۱۰۸.....	بند اول: دوره انتقام خصوصی
۱۰۹.....	الف: جمعی بودن مسئولیت
۱۰۹.....	ب: عدم تناسب بین جرم و مجازات‌ها
۱۰۹.....	پ: فقدان حیثیت عمومی جرایم
۱۱۱.....	بند دوم: دوره دادگستری خصوصی
۱۱۱.....	الف: قانون قصاص
۱۱۲.....	ب: قبول خون بها
۱۱۲.....	ت: تفکیک جرایم به عمومی و خصوصی
۱۱۳.....	ت: استرداد مرتد
۱۱۳.....	ج: هم سوگندی و جنگ قضائی
۱۱۳.....	بند سوم: دوره دادگستری عمومی
۱۱۳.....	الف: اختیارات رئیس قضا
۱۱۴.....	ب: عدم تساوی مجازات‌ها
۱۱۴.....	پ: شدید بودن مجازات‌ها
۱۱۴.....	ت: تعدیل کلی انتقام خصوصی
۱۱۴.....	گفتار دوم: عصر روشنگری (عصر اصلاحات)
۱۱۷.....	بند اول: مکتب فایده اجتماعی یا مکتب نلاسک
۱۱۷.....	الف: ژان ژاک روسو
۱۱۹.....	ب: چزاره بکاریا
۱۲۰.....	پ: ژرمی بنتام
۱۲۳.....	ت: منتسکیو
۱۲۵.....	بند دوم: مکتب عدالت مطلق
۱۲۵.....	الف: افلاطون
۱۲۶.....	ب: امانوئل کانت
۱۲۸.....	پ: ژوزف دومستر
۱۳۰.....	بند سوم: مکتب نئوکلاسیک
۱۳۰.....	الف: فرانسو گیزو
۱۳۰.....	ب: روسی
۱۳۱.....	پ: اورتولان
۱۳۲.....	بند چهارم: مکتب تحقیق

الف: سزار لمبروزو	۱۳۲
ب: آنریکوفری	۱۳۳
پ: گاروفالو	۱۳۵
بند پنجم: مکتب دفاع اجتماعی التقای (ترکیبی)	۱۳۸
الف: مکتب اصالت عمل کیفری یا پراگماتیکا (دفاع اجتماعی بر مبنای تجربه)	۱۳۹
ب: مکتب اثباتی انتقادی (دفاع اجتماعی بر مبنای تهدید جمعی)	۱۴۰
پ: مکتب دفاع اجتماعی ترکیبی	۱۴۰
ت: مکتب دفاع اجتماعی بر مبنای دفاع از فرد (نفی حقوق جزا)	۱۴۲
ث: مکتب دفاع اجتماعی نوین (دفاع اجتماعی بر مبنای دفاع از فرد و جامعه)	۱۴۴
ج: مکتب دفاع اجتماعی بر مبنای عدالت اجتماعی ترمیمی	۱۴۷
ح: مکتب نئوکلاسیک جدید (بازگشت به سزاگرایی)	۱۵۲
فهرست منابع	۱۵۸

پیش گفتار

الهی، ای خالق بی‌مدد و ای واحد بی‌عدد، ای اول بی‌هدایت و ای آخر بی‌نهایت. ای ظاهر بی‌صورت و ای باطن بی‌سیرت، ای حی بی‌ذلت ای بخشنده بی‌منت، ای داننده رازها، ای شنونده آوازه‌ها، ای بیننده نمازها، ای شناسنده نامها، ای رساننده گامها، ای مطلع بر حقایق، ای مهربان بر خلائق، عذرهای ما بپذیر که تو غنی و ما فقیر و بر عیب‌های ما مگیر که تو توی و ما حقیر، از بنده خطا آید و ذلت و از تو عطا آید و رحمت. الهی، گدای تو به کار خود شادان است، آن که گدای تو شد در دو عالم سلطان است. الهی، از آنچه نخواستی چه آید؟ و آن را که نخواندی کی آید؟ تا کشته را از آب چیست؟ و نا بایسته را جواب چیست؟ تلخ را چه سود اگر آب خوش در جوار است؟ و خار را چه حاصل از آن که بوی گل در کنار است؟ الهی، دست کبر که دست آویز ندارم و عذرم بپذیر که پای گریز ندارم. الهی، یاد تو در میان دل و زبان است، و مهر تو میان سر و جان. الهی، یکتای بی‌همتایی، قیوم توانایی، بر همه چیز بی‌نیایی، ره به حال دانایی، از عیب مصفایی، از شرک مبرایی، اصل هر دوائی، داروی دل‌های، بتو رسد ملک خدایی الهی، چون یتیم بی پدر گریانم، درمانده در دست خصمانم. خداوند! فریاد رس که از ناتوانی خود به فریادم.

هم زمان با پیدایش جوامع انسانی، بزه و بزهکاری نیز به وجود آمد به نحوی که برای حفظ ارزش‌های اساسی و تنظیم روابط اجتماعی اعضای خود را لازمند وضع قواعد و مقرراتی که منعکس کننده اراده عمومی است، برآمده‌اند و درشعاری از همان ابتدا برای خنثی سازی عوامل بزه و مبارزه با بزهکاری صورت می‌گرفت. مرز تاریخ میان توحش و تمدن، سامان یافتن نظام حقوقی و قبول قواعدی به مشابه قانون (داد) در رابطه جمعی است؛ و هرگونه تشکل اجتماعی و تعامل مدنی به حداقلی از قانون نیاز دارد و برای استقرار هر نوع دولت و حکومت، تعیین حقوق و تکالیف، لازم و ضروری است و این موضوع برای ارتقاء جوامع انسانی به عنوان نیازی مبرم بوده و بنای عرف و عادت و به عبارتی رفتار اجتماعی هر جامعه مخصوصاً در دوران‌هایی که قوانین هنوز مدون و مکتوب نشده بود، سنگ زیر بنای نظام حقوقی هر جامعه شمرده می‌شود. شکل گیری نظام

حقوقی، یکی از درخشان ترین مراحل توسعه و تکامل جوامع بشری محسوب می شود. حمایت از ارزش های اساسی و برقراری نظم و امنیت در اجتماع بر عهده حقوق کیفری است که رفتارهای معین و مشخصی را به عنوان رفتار مجرمانه تبیین و تعریف و در صورت ارتکاب آن رفتار و نقض قانون، به مبارزه با آن برمی خیزد و واکنش لازم را در قبال پدیده مجرمانه نشان می دهد؛ به همین سبب، حقوق کیفری را «حقوق ارزش ها» می خوانند و در میان قواعد متعدد، حقوق کیفری در حفظ نظم، مقابله با مرتکبین جرم و در تحقق عدالت کیفری برای هم زیستی مسالمت آمیز نقش مهم و سهم بسزایی داشته است و در نظام حقوقی کشورهای جهان از جایگاه ویژه ای برخوردار است.

واکنش های اجتماعی در قالب حقوق کیفری، گاه متناسب، عادلانه و منصفانه و گاه غیر متناسب، غیر منصفانه و به دور از عدالت بود هم چنان که در دوره انتقام خصوصی، مسئولیت کیفری به نوعی جمعی است؛ بدین توضیح که اگر فردی مرتکب جرم می شد، علاوه بر خود فرد از افراد خانواده و قبیله وی نیز در قبال عمل صورت گرفته مسوول بودند و ممکن بود در مقام عرض بر تمامیت جسمانی به یک نفر، وی و تمام افراد خانواده اش مورد تعرض قرار بگیرند و اگر کسی از اعضای خانواده مرتکب جرمی می شد، همه اعضا خانواده و بستگان وی مسوول بودند که به مرور زمان، اعمال کیفر دگرگون و بر اساس اصول خاصی صورت می گرفت. یکی از دلایل مهم جوامع بشری مبارزه با بزهکاری است که در طول تاریخ مراحل و فرایندهای مختلفی را پیموده به گونه ای که انواع تدابیر کنشی و واکنشی اعمال و مورد ارزیابی قرار گرفته است، لیکن این تحولات در تمامی جوامع به یک شکل نبوده است. بدین ترتیب، حقوق کیفری، فعلی، مراحل مختلفی را پیموده و تاریخ تحول مقررات کیفری طی سه دوره انتقام خصوصی، دادگستری خصوصی و دادگستری عمومی مورد مطالعه و بررسی قرار می گیرد.

با بازنگری برنامه درسی دوره کارشناسی رشته حقوق در تاریخ ۱۳۹۴/۱/۲۳، «کلیات حقوق کیفری» که به عنوان بخشی از درس «حقوق کیفری عمومی» یک به ارزش سه واحد از واحدهای درسی دوره کارشناسی مورد بحث و بررسی قرار می گرفت، به عنوان یک درس تک واحدی با سرفصل های جدید تفکیک شد و علی رغم اتمام نگارش کتاب حقوق کیفری عمومی یک و انتشار آن، بر آن شدیم- نویسندگان حاضر- تا کلیات حقوق کیفری را با توجه به سرفصل جدید مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در معرض دید علاقه مندان قرار دهند و مبرهن است این امر مستلزم بازنگری و اصلاح مطالب گذشته که به عنوان بخشی از حقوق کیفری عمومی یک مورد بحث قرار گرفته بود است.

در کتاب پیش رو به عنوان «کلیات حقوق کیفری»، نگارندگان بر آن بوده‌اند که تمامی موضوعات کلیدی و مهم با مدنظر قرار دادن سرفصل‌های وزارت علوم مطرح شود و در نگارش آن سعی شده به آخرین تحولات حقوق کیفری (علوم جنایی) در حوزه‌های مختلف نیز اشاره شود.

امید است با توجه به اهمیت موضوع و قلت بضائت قلم نگارندگان، نگارش کتاب فوق گامی در راستای تکمیل خلاءهای موجود باشد و بتواند مورد استفاده دانشجویان، قضات، وکلاء و پژوهشگران محترم قرار گیرد. بدون شک، نوشتار حاضر خالی از ایراد و اشکال نیست لذا ضمن پذیرش کاستی‌ها و نقیصه‌ها از اهل فن و علم استدعا داریم نگارندگان را از ناراحتی‌ها و کاستی‌ها مطلع و آگاه نمایند. در پایان بر خود فرض می‌دانیم از مدیر محترم انتشارات مجد جناب آقای دکتر سید عباس حسینی نیک و همکاران ارجمند ایشان کمال تشکر را بپذیریم. از خداوند منان برای همه این بزرگواران توفیق روزافزون آرزو مندیم.

دکتر محمد رضا الهی منش - محسن مرادی اوجقاز

اسفند ماه ۱۳۹۶